

Aleksandra GOLUBOVIĆ

Odabrana pitanja filozofije religije

– Filozofski fakultet Sveučilišta u
Rijeci, Rijeka, 2020., 123 str.

Izv. prof. dr. sc. Aleksandra Golubović objavila je e-knjigu *Odabrana pitanja filozofije religije* (nakladnik: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2020., dostupno na: http://izdavastvo.ffri.hr/wp-content/uploads/2020/02/Aleksandra-Golubovi%C4%87-Odabrana-pitanja-filozofije-religi_je-PDF-30.1..pdf).

Knjiga se sastoji od sljedećih dijelova: predgovor, uvod, pet tematskih poglavlja te zaključna misao, dok je literatura (korištena i preporučena) navedena iza svakoga poglavlja. Poglavlja se bave izabranim temama s područja filozofije religije, i to kako slijedi: o problemu zla, o religijskom iskustvu, o moralu i religiji, o poteškoćama s Božjim atributima te o problematici vjerovanja osobi koja svjedoči o Bogu (epistemologija religije).

U prvom poglavlju, naslova *Problem zla i teodiceja (filozofski i kršćanski stav prema problemu zla i njegovim rješenjima)*, filozofkinja Golubović analizira temeljna pitanja teodiceje, kao što su: odakle zlo, zašto ono uopće postoji, čemu služi, koje vrste zla postoje, kako filozofi i teolozi odgovaraju na problem zla, koja sve rješenja postoje i koliko su dobra te ostala pitanja. Golubović postavlja i razlaže središnju problematiku teodiceje omogućujući čitatelju uvid u klasična

rješenja u kojima su Bog i zlo kompatibilni, argumentirajući kako je moguće da Bog egzistira unatoč zlu. Autorica analizira postavljanje problema te čitatelju donosi presjek mogućih rješenja. Posebno se bavi pitanjem slobodne volje, čije se razumijevanje razvija u skladu s pokušajem razlaganja kako to da uz svemoćnoga Boga postoji i zlo. Zato Golubović razlaže kako postoji razlika između teodiceje i obrane. Prva želi izložiti razloge zbog kojih Bog dopušta zlo, čime se ne ukida njegova pravednost, dok druga nastoji opravdati Boga s obzirom na postojanje zla, upozoravajući ujedno na to da su Bog i zlo kompatibilni. Nakon toga Golubović iznosi pregledni, sažet i jasno izložen presjek različitih inačica teodiceje, što će značajno pomoći svima onima koji žele pobliže upoznati suvremene postavke te problematike. Unatoč složenoj tematici, autorica na koncu poglavlja iznosi i zaključak kako problem zla predstavlja poteškoću za zastupnike teizma, ali »to ipak ne znači da nije moguće afirmirati tezu da su Bog i zlo međusobno kompatibilni« (str. 28.). Temelj tog tvrdnji proizlazi iz fenomena slobodne volje i čovjekove mogućnosti samoodređenja te, u konačnici, biranja zla, dok Bog svoje atribute *primjenjuje* u skladu sa svojom naravi i dosljednosti.

U drugom poglavlju, naslova *Religijsko iskustvo i osobna perspektiva*, Golubović čitatelju predstavlja ideju religijskoga iskustva kao mogućega dokaza za Božje postojanje. Analiza te ideje uključuje i promišljanje argumenata za i protiv

religijskoga iskustva kao takvoga, ali iz filozofske perspektive, što to poglavlje čini iznimno vrijednim doprinosom filozofiji religije. Autorica razvija poglavlje prema zaključku kako je osoba »u središtu doživljavanja i tumačenja religijskog iskustva. Ona je ta koja doživljava, interpretira i tumači ono što joj se dogodilo. Pita se o tome, moguće je i da sumnja, ali je u konačnici jedina koja može reći što je na stvari.« (str. 48.) Time taj oblik iskustva za vjernika predstavlja najvažniju životnu istinu i putokaz, što onda uključuje i noetičku razinu. Riječ je o iskustvima koja vode osobu prema formiranju vjerovanja u Boga na temelju iskustva: »Budući da je spomenuto iskustvo obično dovodi do toga da se njezin život u potpunosti promjeni na bolje, nema racionalnog razloga niti dokaza koji bi je razuvjerio u vjerovanju da je na dobrom putu i da će je upravo život prema Božjim uputama i uz njegovu pomoć dovesti do samoostvarenja ili krajnje sreće. Treba li nam veći dokaz?« (*Isto.*)

U trećem poglavlju, naslova *Moralnost i religija*, prof. Golubović iznosi filozofsku refleksiju na temu, pri čemu izlaže jedno od ključnih filozofskih pitanja vezanih uz utemeljenje morala. Dva su pristupa, moral je od Boga (povezan s kršćanstvom) i moral je neovisan o Bogu. Tema je ujedno zahtijevala i dodatni trud autorice u vidu razlaganja ljudske egzistencije, pa tako i pitanja o smislu i vrijednosti ljudskoga života i djelovanja te o tome kako treba živjeti i kakve osobe trebamo postati. U tom je kontekstu

prva pozicija za autoricu bolje rješenje jer na konkretniji način argumentira zašto biti moralan.

U četvrtom poglavlju, provokativnoga naslova *Je li kršćanski Bog: Bog kontradikcija?*, Golubović se upušta u analizu nekih od glavnih kritika kršćanske filozofije religije. Na primjer da je gotovo svaka tvrdnja o kršćanskom Bogu problematična ili upitna. Ako je Bog savršeno biće kojemu se pripisuju atributi svemogućnosti, sveznanja i savršene moralne dobrote, kako je mogao nešto ne učiniti ili dopustiti? Tu se nanovo javlja problem zla te problem sveznanja i slobode volje. Golubović čitatelju pruža sažeto i kratko izlaganje temeljnih pozicija o toj problematici te u konačnici pokazuje kako osoba koja zastupa iznesene teze o Božjim atributima nije u kontradikciji, ali i da argumenti ovi se o kontekstu u kojem se nalazi osoba koja nešto tvrdi. Poglavlje nam ujedno donosi i razlaganje uvijek aktualne problematike odnosa razuma i vjere unutar kršćanske filozofije religije, pri čemu autorica filozofski pristupa s pozicije vjernika kršćanina. Autorica stavlja naglasak na konkretni život pojedinca i situaciju u kojoj se pojedinac nalazi. Često se u konkretnim situacijama vjernik nalazi u kontradikciji jer je u istom trenutku ljut na Boga, ali ga i dalje ljubi kao svoj izvor i smisao. U potrazi za rješenjem, brzi ritam svakodnevnice ne pruža mogućnost proučavanja filozofskih problema. »Čovjek u svakodnevnom životu jednostavno nema mogućnosti analizirati u toliko detalja spomenute

probleme i njihova rješenja, nego mora djelovati, tj. živjeti i odlučiti se može li imati povjerenja u Boga koji mu se kroz povijest toliko puta *dokazao*, neovisno o rješenjima ili nedostatku zadovoljavajućih rješenja za inkompatibilnost među atributima.« (str. 96.) Time se filozofija prof. Golubović ne zadržava samo na teoretskoj razini nego ima pred očima konkretne životne situacije u kojima se mora donijeti odluka, što je vrijedno i praktično ostvarenje jednoga filozofskoga promišljanja.

Peto i posljednje poglavlje, izazovnoga i privlačnoga naslova *Smijemo li vjerovati osobi koja nam govori o Bogu?*, obrađuje temu utemeljenja i opravdanja vjerovanja. Naime kako dokazati da je vjerovanje u Boga utemeljeno ili opravdano te u tom kontekstu kako opravdati povjerenje u osobu koja nam govori o Bogu? Prema epistemološkom idealu, ne smije se vjerovati u nešto bez dovoljne evidencije, dokaza ili argumenata. Kako stoji stvar s vjerovanjem u Boga? Postoji stav kako vjerovanje u Boga nije utemeljeno ni opravdano jer ga se ne može dokazati, a time ni išta o njemu tvrditi. Autorica donosi suvremenu analizu odgovora na spomenuti stav koja u temelju drži kako je vjerovanje u Boga moguće prihvatiti, pa čak i ako nema dovoljno dokaza i argumenata. Filozofkinja stoga pred čitatelja iznosi analizu mogućnosti iskustva o Bogu i mogućnosti znanja o Bogu, kao i stavove *reformirane epistemologije*, koja drži kako je religijsko iskustvo moguće, kao i određena znanja o Bogu. Analiza

pozicije Alvina Plantinge ujedno donosi i pregled mišljenja filozofa poput T. Akvinskoga i J. Calvina, na koje se Plantinga oslanjao. Golubović pokazuje zašto su određeni filozofi smatrali kako je vjerovanje u Boga moguće formirati i bez priziva na evidenciju, na primjer: s obzirom na *osjetilo* za Boga (Plantinga); kao pravo vjerovanje (Plantinga); na temelju doživljenoga religijskoga iskustva (James, Wolterstorff, Swinburne, Gellman i drugi); preko povjerenja u vlastite spoznajne moći (Reid i Swinburne) i tako dalje. U konačnici se Golubović oslanja na konkretnu osobu koja sama za sebe odlučuje »kome će vjerovati i na temelju čega će formirati svoje vjerovanje, u Boga ili bilo što drugo, stoga je legitimno tvrditi da barem u nekim situacijama možemo vjerovati osobi koja nam govori o Bogu« (str. 118.).

Zaključna misao o knjizi. Knjiga na jasan i sadržajan način obrađuje temeljne probleme filozofije religije te je zasigurno vrijedan izvor svima onima koji su zainteresirani za suvremena pitanja problema govora o Bogu i odnosa sa svijetom. Autorica Golubović u kritičkoj filozofskoj analizi pojedinih pitanja donosi presjek suvremenih odgovora i njihovih dosega nudeći, u konačnici, sintezu rečenoga te vlastito izvorno stajalište. Autorica je također pokazala kako teoretski odgovori na određena pitanja filozofije religije izravno utječu na svakodnevnicu čovjeka, što izravno za posljedicu ima nužnost uvažavanja konkretnoga i nepredvidljivoga života osobe, koja u raznim situacijama, una-

toč težnji prema cjelovitom pregledu situacije, nije u mogućnosti sagledati sve odgovore koji joj se nude. Bez obzira na to stav se mora zauzeti i odluka donijeti. Uvažavajući tu činjenicu, autorica razvija filozofiju koja obuhvaća i teoriju i životnu praksu.

Zahvaljujući stilu pisanja, preglednom argumentiranju, kao i navođenju dodatne literature za čitatelje željne dubljava upoznavanja određenih tematika, knjiga će zasigurno biti vrlo korisna stručnjacima, ali je ujedno pristupačna studentima i zainteresiranim laicima. Možda je i ponajveći doprinos toga djela to što autorica sokratovskim nastojanjem ohrabruje čitatelja na dodatno istraživanje u vidu formiranja vlastitih argumenata i zaključaka o izloženim problematikama filozofije religije.

Saša Horvat

Martin LUTHER

Ispovijest vjere (1528.). Uvodna studija i prijevod Ivan Macut – Dinko Aračić

– Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja – Služba Božja, Split, 2021., 136 str.

U duhu suvremenoga katoličkoga istraživanja Lutherova djela, koje je u posljednjem stoljeću doživjelo korjenite promjene, u izdanju Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja – Službe Božje iz Splita, autori Ivan Macut i

Dinko Aračić predaju čitateljima u ruke studiju i ekskluzivni prijevod na hrvatski jezik Lutherove *Ispovijesti vjere*. Riječ je zapravo o trećem dijelu polemičkoga spisa pod naslovom *O Večeri Gospodnjoj* iz 1528. godine, jednostavno nazvanom *Vjerovanje* (njem. *Bekanntnis*). Taj treći dio spisa može se proučavati i kao neovisan spis, što i jest nakana autora.

Na 76 stranica autori su radi boljega razumijevanja samoga djela i hrvatskoga prijevoda *Vjerovanja* donijeli tri sadržajna poglavlja. Prvo poglavlje predstavlja *Uvodnu studiju* koja se bavi životom i djelom Martina Luthera, društvenim i vjerskim okolnostima nastanka samoga djela, Lutherovim polemikama s hereticima, anabaptistima i zanesenjacima te glavnim istinama vjere. Drugo poglavlje donosi *Bekanntnis von Martin Luther* – njemački izvornik iz 1528. godine prema kritičkom Weimarskom izdanju, a treće njegov ekskluzivni hrvatski prijevod. K tomu knjiga je opremljena bibliografijom već objavljenih Lutherovih djela, knjiga i članaka koji se bave navedenom tematikom, te kazalom imena.

Glavni dio samoga djela predstavlja prvo poglavlje – *Uvodna studija*, koja ukratko upućuje na život i djelo Martina Luthera stavljajući ga u korelaciju sa značajnim događanjima toga vremena. Riječ je o vremenu korjenitih promjena na mnogim područjima života, počevši od raspada srednjovjekovnoga feudalnoga društva, preko geografskih i znanstvenih otkrića, izuma tiskarskoga stroja, sve do novih svjetonazora poput humanizma i renesanse i s njima pove-